

СПОМЕНЪ ЗА В. В. МАКУШЕВА

и

за неговитѣ трудове по българската история.

ОТЪ М. ДРИНОВА.

Прѣвъ послѣднитѣ шесть—седемь години се прѣселихъ нѣкъ слѣдъ други въ вѣчността най-старитѣ руски сласти О. М. Бодянки, В. И. Григоровичъ, И. И. Срезневски, които не малко нѣщо сж направили за привдиганъето словѣнската наука, на която они бѣхъ и пѣрвитѣ ученици въ рускитѣ университети: Бодянки въ Московский, Григоровичъ въ Казанский и Одесский, Срезневски въ Харьковскій и Петербургскій. Чрѣвъ своитѣ многобройни ученици, трудове и пътувания по словѣнскитѣ земи, както и чрѣвъ иготрайната си профессорска и общественна дѣятелность, не малко сж спомогнали и за развиванъето на словѣнтата мисль, на словѣнското съзнание между словѣнскитѣ земи и въ изобщо, та и между Българетѣ. Заслугитѣ си прѣдъ словѣнството, они уголѣмихъ и чрѣвъ това, дѣто могохъ си приготвятъ доста много сътрудници и продължителна своето дѣло. За жалость на нѣкои отъ тѣхнитѣ ученици и достойни ученици не би речено да прожаватъ за дълго време своята плодотворна дѣятелность, която биде пресѣчена отъ прѣждеврѣменна смърть. а прѣждеврѣменно починяхъ А. Ф. Гилфердингъ и А. Котляревски, така прѣждеврѣменно починъ тая година на 2 марта и В. В. Макушевъ, когото ние особно имаемъ да поменемъ съ благодарна дума.

Викентий Васильевичъ Макушевъ, които се е родилъ 1837 въ Брестъ-Литовскъ, се е възпиталъ въ Петер-

бургскій университетъ, — той е ученикъ на Срезневскаго. Още додѣ се е училъ въ университета, онъ подѣ ръководството на свойтъ учитель се е опитвалъ да допълни знаменитий Шафариковъ трудъ за словѣнскитѣ старини (*Slovanské starožitnosti*) съ едно съчинение за внѣтрѣшния животъ на старитѣ Словѣне. Тоя пѣрвъ ученъ трудъ на Макушева е обнародванъ съ издивението на Петербургскій университетъ въ 1861 г. подѣ заглавие: „Сказанія иностранцевъ о бытѣ и нравахъ Славянъ“. стр. 178. Макарь че тая книжка е студенчески трудъ и е написана още прѣди 25 години, тя и до сега не е загубила цѣната си, и до сега остава полезна книжка за всѣкого, който би пожелалъ да се запознае съ пѣрвоначалната внѣтрѣшна история на словѣнскитѣ плѣмена, съ нихнитѣ народни вѣрованія, нрави и обичаи, съ нихний домашенъ и общественъ животъ, съ нихното народно управление и пр. и пр. Слѣдъ свършванъето на университетскій си курсъ, Макушевъ е взелъ служба по министерството на *взгннитѣ дѣла* и, по свое желание, скоро е билъ назначенъ за секретаръ при генералното консулство въ Дубровникъ, дѣто е и оставалъ отъ 1862 и до 1866 г. Прѣвъ тия четири години въ свободното си отъ служебни работи врѣме, младий секретаръ е прѣтърсялъ Дубровницкитѣ библиотеки и архиви. до колко на онова врѣме тѣ бѣхж достъпни, и тамо е могълъ да събере доста много новъ материалъ за историята на Дубровницката республика, именно за нейнитѣ *дипломатически сношения съ Русия*, за нейнитѣ *исторически паметници и бытописатели*. Върхъ основата на тоя материалъ Макушевъ е написалъ и обнародвалъ тогава още двѣ доста голѣми книги.¹⁾ Въ Дубровникъ той е ималъ пригода да се опознае добрѣ съ положението на Хърватетѣ.

¹⁾ Тие книги иматъ слѣднитѣ заглавия: а) „Материалы для исторіи дипломатическихъ сношеній Россіи съ Рагускою республикою съ Петра Великаго“. Москва 1865. б) „Исслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника“. С.-Петербургъ 1867 г.

на Черна-гора, Херцеговина и другитѣ сърбски земи; тамо е захваналъ да изучава и съврѣменното полужение на Словинцитѣ, па, до колкото му е било възможно, и на Българетѣ. По врѣмето на словѣнскій сборъ (словянскій съвѣдъ) въ Москва, прѣвъ 1867 г., покойний обнародва въ рускитѣ газети и журнали доста много статии за всичкото южно Словѣнство. Нѣкои отъ тия статии се появиха тогава и въ особна книжка подъ заглавие: „Задунайскіе и Адриатическіе Славяне“. Спб. 1867.

На 1868 г. В. В. Макушевъ, като бѣше вече оставилъ дѣлбата си по министерството на външнитѣ дѣла, биде изпратенъ отъ руското правителство да пътува въ западна Европа съ научна цѣль. Първий плодъ отъ това негово пътуванье бѣше запознаваньето учений свѣтъ съ въколко малко извѣстни, но твърдѣ важни паметници за исторіята на южнитѣ Словѣне. Между тие паметници има и, особно важни за българската история, именно: *Хрониката* на французскій рицарь *Робертъ де Клари* (*La prise Constantinople*) и мемуаритѣ (запискитѣ) на Албанецъ *Мусаки*. За мемуаритѣ на Ивана Мусаки ние сме вече говорили още въ първата (Браилска) книжка на „Перодическото Списание“ (стр. 59, 60). Тука ще кажемъ въколко думи токо за хрониката на Роберта де Клари. Робертъ де Клари е участвовалъ въ завоеванието на Константинополь отъ Латинцитѣ въ 1202—1204 г., участвувалъ е и въ войнитѣ и битвитѣ, които първитѣ латински императори Балдуинъ и Хенрихъ сж имали съ Българетѣ. Тия войни онъ доста подробно говори въ хрониката си, която срѣщаме и други още любопитни за насъ извѣстия. Тука, на примѣръ, подробно се описва срѣщата и говорѣтъ, които ималъ съ Българскій царь Йоаннъ I храбрый отъ французскитѣ голѣмци *Pierre de Bracheuil*, та подробно се излагатъ причинитѣ, които сж подбудили вторий латинскій императоръ Хенрихъ да се ожени 1213 г. за дъщерята (или, както казватъ, други писа-

тслье, плѣмнищата) на царя Бориса (Boris), описватъ се и скъпоцѣннитѣ прѣмѣни и дарове, които тая българска хубавица докара.ла съ себе си въ Константинополъ и които възлиза.ли на 60 товара. Хрониката на Роберта де Клари хвърга доста голѣма свѣтлина на оная важна рола, която Българетѣ играѣхъ въ историята на Европа, когато бѣхъ „най-силний и най-опасний за латинската империя народъ“ (le plus fort gent et le plus doutée de l'empire ne de le tere. *Clary* § 116). Отъ тая важна хроника се е запазилъ токо единъ старъ рѣкописъ (отъ 14-й вѣкъ), който се намира въ краиската библиотека въ Копенхагенъ (Дания). Познатий нѣмски историкъ и профессоръ на кенигсбергскій университетъ Карлъ Хопфъ (сега вече покойникъ) бѣше взелъ отъ тоя рѣкописъ още въ 1855 г. една копия за да ѝ обнародва, но по различни причини това обнародване се забави. Въ 1868 г. Макушевъ нарочно отиде въ Кенигсбергъ при Карла Хопфа и измоли отъ него позволение да се запознае по неговий прѣписъ съ хрониката на Роберта де Клари и да извлече изъ нея по-любопитнитѣ за българската история свидѣтелства. Тия извлечения бидохъ и обнародвани незабавно въ журнала на южно-словѣнската академия.¹⁾

Слѣдъ едно кратко пътуване по Германия и по словѣнскитѣ земи въ Австрия, Макушевъ отиде въ Италия. дѣто прѣкара около три години, отъ 1868 до 1871 год. Прѣзъ това врѣме онъ прѣтърси архивитѣ въ Венеция. Флоренция, Неаполь, Палермо, Анкона, Болоня, Пиза, Мантуа, Миланъ, Туринъ, Генуа, въ по-вечето отъ които (архиви) не бѣше стѣпялъ до тогава ни единъ отъ словѣнскитѣ учени мъжъе. Въ тие архиви онъ намѣри и прѣписа нѣколко хиляди нови паметници за историята на вситѣ словѣнски плѣмена и на нихнитѣ съсѣди. За изров-

¹⁾ Глед. „Nekoliko novih izvora za historiju južnih Slovena“ въ *Rad jugosl. akademije* кн. V. 1868. Цѣлата хроника на Роберта де Клари биде обнародвана отъ Карла Хопфа токо въ 1873 г. въ неговий сборникъ: „Chroniques Greco-Romanes“. Berlin 1873.

ванъето на това богатство Макушевъ трѣбваше да прѣгледа и прѣчете въ горѣреченнитѣ архиви стотини хиляди стари документи, писани съ най-разнообразно и мъчно за четене писмо. Прѣвъ зимата на 1869 и 1870 г. менѣ се случи да видѣмъ съ очитѣ си, съ каква ревностъ и вѣщина, съ какво голѣмо постоянство онъ извършваше тоя си тежкъ трудъ въ Неаполитанский архивъ. Негото умерено тѣ работа и всякога умислено лице се оваряваше отъ дна извънредна радостъ, когато той сполучваше да изрови какъвъ любопитенъ за Българетѣ паметникъ. Такви паметници той всѣки пжтъ драговолно ми прѣдаваше да ги стѣ и, ако пожелаемъ, да си ги прѣпишемъ. Съ нѣкои отъ хъ азъ тогава още запознахъ читателъетѣ на нашето Периодическо Списание“ (книж. I, 1870 год. стр. 39, 40, 3—45).

Слѣдъ завърщанъето си изъ Италия Макушевъ въ 1871 г. станж профессоръ на словѣнската филология въ триавский университетъ; въ тая длъжностъ онъ останж до самата си смъртъ, около 12-тъ години. Прѣвъ това ѣме той е обнародвалъ доста много трудове по историята на литературата на различнитѣ словѣнски плѣмена. Ние ка ще кажемъ по нѣколко думи токо за оние негови трудове, кото се касажтъ до Българетѣ. Тѣ сж:

I.

„Историческія разысканія о славянахъ въ Албани въ днѣе вѣка“ Варшава 1871 г. стр. 153 + VII. Срѣднѣвѣнната албанска история Макушевъ дѣли на четири периода: *български, анжуйски, сърбски* и *скандербеговски*. Българский периодъ той захваща отъ 861 г., когато по-голѣта часть отъ Албанската земя е влѣзла въ състава на българската държава при Бориса Михаила. Отъ тогава българетѣ сж господарували тамъ чакъ до 1019 г. Прѣвъ за време българский элементъ толко се е усилилъ въ дна и южна Албания, дѣто още около края на 11-й

вѣкъ, когато българското царство вече не съществуваше, нѣкои писателѣе (Малатerra) сж наричали тие страни *български*, а населението имъ — българско. Силното побългаряване на Албания по онова врѣме се доказва и отъ това, дѣто изъ неж охотно сж се придружавали различни чети къмъ българскитѣ въстанници въ 11-и вѣкъ. Макушевъ е напълно увѣренъ, че и прѣзъ врѣмето на византийското господаруване въ България (1019—1186) въ Албанската земя е прѣобладавалъ българскій елементъ, поради това онъ и това врѣме отъ историческия животъ на Албанцитѣ причислява къмъ българскій периодъ на Албанската история. — Наскоро слѣдъ възстановлението на българското (Търновско) царство ние пакъ намираме Албания („Деволская хора и земля арбанасская“) подъ власта на Българитѣ. По мнѣнието на Макушева, Българскій периодъ въ Албанската история фактически се е свършилъ токо въ 1237, та се е продължавалъ, слѣдователно, около 400 години. Прѣзъ толкова дълго врѣме българскитѣ нрави, обичае, българскитѣ общественни наредби сж могли съвсѣмъ да се укоренятъ между Албанцитѣ и да станятъ като национални чѣрти на нихний народенъ битъ. На 1272 год. Албания доброволно се е подчинила на Неаполитанскій кралъ Карлъ I Анжуйскій, като е взела отъ него вѣра и клетва, че нѣма да ѝ кжтне народнитѣ *обичае, наредби* и *правдини* (bonus usus, consuetudines, privilegia concessa ab antiquis imperatoribus Romanie). Макушевъ увѣрява, че подъ тия *наредби* и *правдини* трѣбва да се разумѣватъ наредбитѣ и правдинитѣ, които отъ Българетѣ сж били останжли на Албанцитѣ и че, слѣдователно, Карлъ I „закрѣпилъ влiяние славянской (болгарской) образованности въ Албанiи“ стр. 23. — За анжуйскій периодъ на Албанската история (1250—1350) Макушевъ е събралъ твърдѣ много и твърдѣ важни нови материали. Отъ тѣхъ за насъ особно любопитни сж нѣколко документи, отъ които се доказва, че Карлъ I Анжуйскій е сключвалъ съгъзъ съ

Българетъ противъ Византийскій императоръ Михаилъ Палеологъ и че по тая работа сж ходили негови посланници въ Търново, а български въ Неаполъ. Не малко нови паметници Макушевъ привожда и тамъ, дѣто излага историята на сърбскій периодъ (1350—1450 г.) и на скандербеговото врѣме. Скандербегъ е билъ родомъ Словѣнинъ: майка му *Воишава* и баща му *Иванъ*, синъ *Браниловъ*, сж били отъ чисто словѣнска рода. Въ Скандербеговата кжща словѣнскій езикъ е билъ повнатъ тѣй исто, както и албанскій. Военний съжъзъ, който Скандербегъ състави противъ Турцитъ, е състоялъ не само отъ албански, но и отъ словѣнски владѣтели. Отъ тука се види, че Скандербегъ принадлежи толкова и на словѣнската история, колкото и на албанската. Всичко това е доказалъ покойний нѣмски историкъ Карлъ Хопфъ.¹⁾ Неговитъ доказателства Макушевъ е потвърдилъ съ нѣколко нови документи. Освѣнъ това, той е сполучилъ да намѣри и нѣколко такви паметници, които ни накарватъ да се съмнѣваме въ истинноста на оние романтически разскави, съ които нѣкои панегиристи сж украсили живота и дѣятелноста на Скандербега. Въ книгата си, за която ни е тука рѣчта, Макушевъ е помѣстилъ една особна глава „за устройството и управлението на албанскитъ общини въ срѣднитъ вѣкове“. Тая глава, която е изработена по-вечето възъ основата на нови, архивни материали, има за насъ особенъ интересъ, защото, както рекохме по-горѣ, въ албанскій общественъ битъ е имало и доста много български чърти. Присѣтствието на такви чърти се доказва и отъ нѣколко словѣнски термини, които Макушевъ срѣцналъ въ паметницитъ на албанскій общественъ животъ и на които той е обѣрналъ особно внимание. Тие термини сж: *rovlie* (повеля = грамота, указъ), *boiagi*, *buiagi* (боляре, бояре), *voyvoda*, *voivoda* (вой-

¹⁾ Въ своята прѣкрасна книга „Geschichte Griechenlands im Mittelalter“ Лайпцигъ 1868.

вода), *bastina* (бащина), *obrochum* или *l'obrocho* (оброкъ), *siosum*, *siocho* (сокъ).¹⁾

II.

„Болгарія въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII в.“ Варшава 1872 год. Въ тоя си трудъ Макушевъ доста подробно е разгледалъ дѣятелността на първитѣ Търновски царѣ, до колкото това му е било възможно на онова врѣме. когато още не бѣхъ се появили книгитѣ на профессора Успенскаго, които изнесохъ на видѣло съвсѣмъ нови и много любопитни паметници за тая важна епоха въ нашата история.²⁾ Макушевъ съ особно внимание тука е разгледалъ сношенията на царя Иоанна I съ Иннокентий III и отношенията му къмъ Латинската империя. При обработванъето на тия въпроси той се е въсполовявалъ и отъ любопитнитѣ свидѣтелства на Реберта де Клари.

III.

„Болгарія подъ турецкимъ владычествомъ, преимущественно въ XV и XVI вѣкахъ“ (напечат. въ „Журналь министерство народн. просвѣщенія“, 1872, часть CLXIII. Тука Макушевъ доказва, че турското завоевание било полезно за българский народъ, и ето по що. Въ 14-й вѣкъ. прѣди турското нашествие, българската земля политически е била распокъсана на нѣколко малки части, които сѣ се управлявали отъ различни управителѣ, по-вечето чужди отъ колкото свои. И еднитѣ и другитѣ отъ тѣхъ сѣ се грижили по-вечето за своитѣ лични интереси, на които сѣ и приносили въ жертва доброденствието на своитѣ по-

¹⁾ Всяка селска къща е плащала по четири гроша *оброкъ*: *l'obrocho*, che é grossi quatro rag sava. *obrochum*, quod est grossi quatuor prodromo. — По мнѣнието на Макушева *сокъ* се е наричалъ данокътъ, който сѣ плащали бездомнитѣ ижже (стр. 127).

²⁾ Ние тука подразумѣваме слѣднитѣ книги на г-на Успенскаго: а) „Образование втораго болгарскаго царства“. Одесса 1879 г. б) „Византийскій писателъ Никита Акоминатъ“ Петербургъ 1874.

даници. Освѣнъ това, тие слаби правителѣе не сж могли да защищаватъ владѣнїята си отъ вѣнкашни неприятелѣе, които постоянно ги сж нападали и разорявали. По онова врѣме, казва Макушевъ, „самостоятельное существованіе Болгарїи было немислимо. Если бы не завладѣли его Турки, то она досталась би Мадьярамъ. Вспомнимъ, что уже Емерихъ (1196—1204) помышлялъ о болгарскомъ вѣнцѣ; вспомнимъ, что папа григорїй IX увѣщевалъ Бѣлу IV (1263 г.) предпринять крестовый походъ въ Болгарїю, указывая, что Богъ избралъ его и возвеличилъ для распространенїя католицизма; вспомнимъ, что Людевитъ великий отнял у Болгаръ Видинъ (1365 г.) и владѣлъ имъ чѣчре года, и что Иванъ Страшимїръ Видинскїй, признавалъ себя венгерскимъ вассаломъ до 1397 г., когда онъ долженъ былъ подчиниться Баясету..... И нѣтъ сомнѣнїя, что доставшись Мадьярамъ Болгарїя окатоличилась бы и потеряла свою народность“ (стр. 288). Турското завоеванїе не само е отклонило тая опасность, която е заплашвала цѣлата бжднина на българскїй народъ, но още е и уздравило тая бжднина чрѣзъ това, дѣто е съединило политически распокжсаннитѣ български области подъ една власть. По мнѣнїето на Макушева, турското завоеванїе на първо врѣме било полезно на българскїй народъ и чрѣзъ това, че му уздравило такъвъ материаленъ животъ, какъвто той на да ли е видвалъ въ 14-й вѣкъ при христїанскитѣ си управителѣе. Първитѣ турски султани, особно Мурадъ II, Мухамедъ II, Баязитъ II, Селимъ II, сж се отличавали съ вѣротърпимость, правдолюбїе и съ други похвални нравственни качества. Турцитѣ прѣзъ това славно въ исторїята имъ врѣме сж се държали просто и човѣшки сж се обнасяли съ своитѣ подданници: не имъ вземали тежки данъци, сждили ги лесно и право, добрѣ ги бранили отъ вѣнкашни врагове и разоренїя. Прѣзъ 15-й и 16-й вѣкове христїанетѣ въ Турско се наслаждавали съ такво мѣдро и човѣшко управление, какъвто рѣдко се е

срѣщало на онова врѣме и въ най-образованнитѣ европейски държави. И Българетѣ тогава изобщо били доволни отъ положението си, живѣли доста *свободно, били богати*. Всичко това Макушевъ се старае да потвърди съ различни свидѣтелства, които той издирилъ въ италианскитѣ архиви. Турското иго е взело да стая тежко и несносно за Българетѣ токо отъ края на 16-й вѣкъ, когато характерътъ и поведението на Турцитѣ захванжали да се развалятъ. Тая Турска развала, по мнѣнието на Макушева, е произлѣзла най-много отъ сближаванъето на Турцитѣ съ западно-европейскитѣ държави, особно съ Венецианската республика. „Безнравственная, своекористная и трусливая, но дальновидная республика св. Марка была, безъ сомнѣнія, первою и главнѣйшею виновницею нравственной порчи Турокъ. Откупаясь отъ войны щедрыми подарками султану, визирямъ и пашамъ, она развила въ Туркахъ продажность и роскошь — главные источники бѣдствій ихъ христианскихъ подданныхъ. Интриги ренегатовъ, фанариотовъ и католическихъ миссионеровъ подлили масло въ огонь“ (стр. 312). Отъ края на 16-й вѣкъ старитѣ турски добродѣтели и похвалнитѣ страни на турското управление изчезватъ. Турцитѣ ставатъ бездѣятелни, лѣнливи и се вдаватъ въ роскошь, *салтанатъ*. Тие пороци ги сж наказали да станжтъ и страшно користолюбиви. Даждията сж се уголѣмили, *рушетъ* станжлъ всемоушенъ въ управленieto и въ сждилищата, имотътъ и животътъ на *раята* останжали беззащитни пр. Отъ тогава, сирѣчь отъ края на 16-й вѣкъ, Българетѣ взели вече сериозно да мислятъ за освобождението си и да търсятъ за това вънкашна помощ. Макушевъ привожда нѣколко твърдѣ любопитни свидѣтелства за сношенията, които Българетѣ съ такава цѣль сж правили въ края на 16-й и въ началото на 17-й вѣкъ съ седмиградский князь Стефанъ Батори, съ Руситѣ съ различни италиански владѣтелье и даже съ испанскій краль. Такъво е вкратцѣ съдържаніе на Макушевата ста-

тия за състоянието на Българетѣ подѣ турското владичество. Изказаннитѣ въ неж мисли заслужватъ сериозно внимание, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ може и да не сж вѣрни. Особно важна е тая статья по това, че тя е прѣпълнена съ доста много нови извѣстия и свидѣтелства, които иматъ първостепенно значение за историята на Турцитѣ и Българетѣ. Между друго тука е приведена токо речи цѣла записката на Дубровничанина Павла Джорджича за положението на Българетѣ, която (записка) е писана на 1595 г. и която Макушевъ е намѣрилъ въ Миланскій архивъ.¹⁾ Приведени сж и извлечения изъ нѣкои писма отъ охридскій патриархъ Атанасий, който около 1615 год. дѣятелно е работилъ за разсипването на турското царство. За тая цѣль той приготвявалъ възстание въ България и въ сжщото врѣме подбуждалъ вицецарьоветѣ неаполитански и сицилийски, та и самий испански краль, Филиппъ III, да захвантъ война съ Турцитѣ. Тие паметници за дѣятелноста на патриарха Атанасия Макушевъ е намѣрилъ въ палермитанскій архивъ.

Членътъ, за който ни е тука рѣчта, се свършва съ слѣднитѣ думи: „Болгаре не безропотно сносили тяжелое иго и жестоко мстили за насиліе физическое и нравственное: но они не могли облегчить своей несчастной судьбы, немилосердно преслѣдующей ихъ до нынѣ. На глазахъ отцовъ нашихъ совершилось освобождение Сербии и Греции, на нашихъ глазахъ объединились и устроились дунайскіе княжества; а Болгарія продолжаетъ робствовать, и, Богъ знаетъ, скоро ли дождется своего освободителя.“

IV.

„Очеркъ исторіи и современнаго положенія задунайскихъ Славянь: Болгарь и Сербовъ“ напечат. въ *Русскомъ вѣстникѣ* 1876. Прѣвъ мѣсець мартъ на 1876 г., когато

¹⁾ За тая записка или рѣчь на Павла Джорджича глед. Период. списание на Д. Ки. Др. 1870 г. кн. I, стр. 43, 44.

юнашкото херцеговинско въстание бѣше покрѣтило рускитѣ сърдца съ особно горещо съчувствие къмъ сѣрбското плѣме, когато и руската публицистика, увлечена отъ това съчувствие, малко се занимаваше съ България, като не очакваше тамъ нѣкакви сериозни събития. Макушевъ е съставилъ горѣзаабѣлѣженний „очеркъ“ (прѣгледъ) и го е обнародвалъ въ единъ отъ най-разпространеннитѣ руски журнали. Тука той е помѣстилъ вѣрни, свободни отъ всякако пристрастие и увлечение бѣлѣжки за сѣрбското плѣме и за сѣрбскитѣ земли на балканскій полуостровъ, особно за сѣрбското княжество. Но при това е обѣрнѣлъ и особно внимание на Българетѣ, на които е посветилъ и по-голѣмата частъ отъ тоя си трудъ. Вкратцѣ, но ясно и майсторски тука е изложена историята на Българетѣ, положението имъ подъ турското иго и възражданьето имъ. Съчувствено е описанъ успѣхътъ, който Българетѣ сѣ направили въ своето развитие при толкова мъчни обстоятелства и спѣнки отъ всяка страна. Особно съчувствено е описано напѣрѣдваньето на българската книжина, за която Макушевъ съ нѣкаква си гордость забѣлѣзва: „болгарская литература въ послѣднее десятилѣтіе сдѣлала большіе успѣхи: болгарскія книги считаются не десятками, а сотнями, и въ числѣ ихъ есть добросовѣстные труды историческіе, этнографическіе и лингвистическіе . . . . Можно надѣяться, что болгарская литература быстро разовьется и займетъ принадлежащее ей мѣсто въ ряду славянскихъ литературъ.“ Тука сѣ помѣстени и доста вѣрни географически, этнографически и статистически бѣлѣжки за нашия народъ. Не е нужно да се запираме на подбужданията, които сѣ накарали Макушева да обнародва такъвъ единъ „очеркъ“, проникнѣтъ съ горещо съчувствие къмъ нашия народъ. Неможемъ да не изповѣдаме обаче, че съ тоя си „очеркъ“, който е написанъ нѣколко недѣли прѣди *българското въстание*, Макушевъ направи не малка услуга на нашето народно дѣло.

V.

„Разборъ книги К. Иречека: Dějiny národa bulharského“ напечат. въ „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“. 1878, апрѣль и май. Това е много подробна критика, — тя заема около седемъ печатни листъе (коли) и до нѣйдѣ е прѣдизвикана отъ моето кратко писмо за българската история на г-на Иречека, което (писмо) обнародвахъ прѣвъ 1876 г., чтомъ излѣзе на свѣтъ тая важна книга.¹⁾ Авъ келѣхъ часъ по-скоро да запознажъ читателетѣ на напето „Периодическо списание“ съ почтенната книга на г-на Иречека и съ нейното значение, поради това въ реценното мое писмо се и говори по-вечето за нейнитѣ хулави страни, каквито тя има твърдѣ много. За нѣкои отъ недостатъцитѣ ѝ, които на-бързѣ могахъ да забѣлѣжж, азъ акожде споменжхъ въ писмото си, но за тѣхъ споменжхъ само вкратцѣ. Макушевъ останжлъ твърдѣ незадоволенъ гъ това мое писмо, съгледалъ въ него „слишкомъ прирастный отзывъ“, за който и твърдѣ остро ме укорява въ критиката си. Тука той е обърнжлъ по-вечето внимане на слабитѣ мѣста въ историята на г-на Иречека, именно на нѣкои дребни погрѣшки и пропуцания, каквито има и якога ще има въ една книга, която обнема цѣлата история на единъ малко изученъ народъ, и каквито се срѣатъ и въ Макушевитѣ исторически трудове. За такви достатъци Макушевъ твърдѣ строго осажда, г-на Иречека, комуто особно не прощава това, дѣто не се възполвалъ отъ вситѣ руски трудове и издирвания по българската история. Но който знае, колко мъчно се получгъ такви руски книги въ Прага, дѣто г-нъ Иречекъ е самъ българската си история, той, вѣрвамъ, ще намѣри и осжждания и укорявания не до тамъ справедливи.

¹⁾ Това писмо е напечатано въ „Периодическото списание на Българското книжно дружество“ Браила, 1876, кн. XI—XII, 215—227. Съ нѣкои намѣненія то биде чатано и въ журнала (Časopis) на чешкий музей, също и въ Archiv für Slavischeologie.

Трѣбва да кажж още, че г-нъ Иречекъ во второто (Одеско) издание на своята история, което излѣзе на свѣтъ тако речи въ едно врѣме съ Макушевата критика, бѣше вече оправилъ пб-вечето отъ недостатъцитѣ. за които го толко укорява тая строга критика. Като оставимъ обаче на страна твърдѣ строгий и острый тонъ въ критическии Макушевѣ трудъ, за който ни е тука рѣчта, ние трѣбва да признаемъ, че тоя трудъ, надъ който покойний му авторъ много и дълго врѣме се е трудилъ, е направилъ не малка услуга на нашата историография. Съ таква цѣль Макушевѣ е и написалъ своята критика, както и самъ изповѣда въ едно приятелско до мене писмо, изъ което си позволявамъ да привеждъ слѣднитѣ думи: „Ради пользы науки я счелъ долгомъ своимъ отнестись строго и къ книгѣ Иречека и къ вашей рецензіи.“

VI.

Прѣвъ врѣмето на профессорската си дѣятелность въ Варшавский университетъ, Макушевѣ е намиралъ свободни часове за да приготвява своитѣ архивни материали за обнародванье. Той може и да обнародва една часть отъ тѣхъ въ два голѣми томове подъ заглавие: *Monumenta historica slavorum meridionalium vicinorumque populorum*. Първий отъ тие томове е напечатанъ въ Варшава на 1874 г., а вторий — въ Бѣлградъ на 1881 г. Въ тѣхъ сж вмѣстени и нѣколко особно любопитни за насъ наметници, за които ние ще поговоримъ пб-подробно другъ пжтъ. Тука само ще забѣлѣжимъ, че освѣнъ обнародванний въ горѣзабѣлѣженитѣ два тома материалъ, у Макушева имаше още много такъвъ архивенъ материалъ, съ който бихж могли да се напълнятъ още петъ шесть голѣми томове и който покойний такожде желаше да обнародва постепенно. Трѣбва да се надаме, че университетскитѣ Макушеви другаре и неговитѣ ученици нѣма да оставятъ тоя драгоцененъ исторически материалъ да се распелѣе и изгуби, а ще се по-

грижатъ и за по-скорото му обнародване. Ние особно трѣбва да желяемъ това, защото между необнародваннитѣ Макушеви паметници има и доста много такви, които се касажтъ до нашата история. За нѣкои отъ тѣхъ покойний съ обичната си любезность писмено ми е съобщавалъ нѣкога кратки, а нѣкоги и подробни извѣстия. Такви негови писма, които сж любопитни и отъ други нѣкои страни, азъ съмъ учувалъ, защото ми се чини, че тѣ заслужватъ да бжджтъ обнародвани нѣкога.

Освѣнъ горѣизброеннитѣ трудове, покойний българо-любецъ е обнародвалъ въ различни руски журнали и гезети и нѣколко по-малки статии, които много или малко се касажтъ до нашата история и литература, или пакъ до нашето народно дѣло. Азъ тука ще споменж токо една отъ тѣхъ, съ която Макушевъ е поздравилъ новата дѣятелность на нашето Книжовно дружество въ Срѣдецъ и първитѣ двѣ книжки отъ въскреснжлото ни Периодическо Списание. Тая статия, която се появи прѣвъ послѣдната зима въ „Рускій Филологическій Вѣстникъ“, свидѣтелствова, че покойний ѣ авторъ до самий край на живота си не е прѣставалъ да се интересува съ нашитѣ работи и съ жива радостъ е посрѣщалъ всяко добро българско начинание. Тука, като дойде рѣчь до нашето Книжовно Дружество, почитамъ за своя дѣлжность да кажж още, че Макушевъ още отъ самото основание на това Дружество (въ Браила) постоянно се отнасяше къмъ него съ горещо съчувствие, което не единъ пжтъ е и изказвалъ въ своитѣ учено-литературни трудове. Не могж такожде да не споменж съ благодарность и за нравственната поддръжка, която покойний всякога даваше на първитѣ работници въ Дружеството, като ги насърдаваше да не падатъ духомъ отъ различни спѣнки и прѣчки, но да продължаватъ дѣлото си съ надѣжда за по-добри дни и врѣмена.

Въ своитѣ университетски лекции Макушевѣ е издѣлалъ особно много мѣсто за нашата история, литература, а такожде и за нашия езикъ, който познаваше добръ. Той всякога се е старалъ да възбужда особенъ интересъ къмъ нашето плѣме въ своитѣ ученици, единъ отъ които е п. В. В. Качановски. Вѣрвамъ, че нещж сгрѣшж, ако кажъ, че Макушевѣ е вджхнжлъ г-ну Качановскому оная любовь и ревность, съ които той сега издирва и изважда на свѣтъ паметницитѣ на нашата писменность и народна словенность.

Съ ученитѣ си трудове, особно съ откритията си въ италианскитѣ архиви, Макушевѣ е направилъ истински дълготрайни услуги на нашата история. Не сж малки и услугитѣ му на нашето народно дѣло, което онъ съ своето авторитетно слово горещо е поддържалъ и въ сериозната русска публицистика, и на университетската си катедра, и въ кръга на своитѣ учени приятели и отбрани познайници. Просвѣтитѣ и родолюбиви Българе особно високо оцѣняватъ такви благородни услуги, та смѣемъ да се надаме, че името на Викентия Васильевича *Макушева* по насъ за всѣкога ще се споменува съ благодарность. Вѣчна му паметъ!

Харьковъ, 1883. Юний.